

УДК 327:323(4)

О.А. Корнієвський

*доктор політичних наук, доцент, завідувач відділу
стратегій розвитку громадянського суспільства
Національного інституту стратегічних досліджень*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ ОБ'ЄДНАНОЇ ЄВРОПИ

Проаналізовано основні аспекти політичного життя ЄС в умовах подолання фінансово-економічної кризи, її вплив на становлення і розвиток загальноєвропейської зовнішньої політики. Особливу увагу відведено аналізу основних зовнішньополітичних напрямів європейської дипломатії, окреслено перспективи спільної зовнішньої та безпекової політики об'єднаної Європи.

Ключові слова: фінансово-економічна криза, інтеграція, євроскептицизм, спільна зовнішня політика і політика безпеки.

Подолання кризових явищ у євросоні, значною мірою зумовлених особливостями економічної та інституційної моделі ЄС, визначило не лише порядок денний його діяльності протягом останніх років, а й задало магістральний напрям дискусій щодо майбутнього Європейського проекту в цілому. Економічна криза зробила очевидною необхідність глибоких інституційних трансформацій цієї міждержавної установи задля успішного розвитку та поглиблення євроінтеграційних процесів. Драматичні події в Україні, безпосередньо пов'язані з прагненням реалізувати європейський вибір українського

народу, а також фактична анексія Криму Російською Федерацією впродовж надзвичайно малого проміжку часу створили кардинально інший контекст щодо перспектив подальшого розвитку європейської спільноти як впливового міжнародного гравця. Отже, актуальність даної статті визначається необхідністю з'ясувати передумови, економічні та політичні обставини, що зумовлюють позиції ЄС з основних зовнішньополітичних проблем.

Дослідження політичних процесів, що відбуваються на європейському просторі, через їх комплексність та багаторівневність, являють собою широкий спектр напрацювань науковців, експертів, дипломатів, журналістів, тому значний масив праць щодо цього належить, радше, до політичної публіцистики. Політичні проблеми Європи перебувають у центрі уваги досліджень таких відомих фахівців, як Дж. Демпсі, А. Пар, А. Ротфельд, С. Сестанович, Р. Каган, А. Леві, А. Пол, Дж. Фрідмен. Серед російських дослідників європейської проблематики відзначимо С. Караганова, Ф. Лукьянова, Н. Арбатову, Ю. Дерябіна, Д. Треніна; серед українських учених – Г. Яворську, Г. Перепелицю, М. Капітоненка, О. Снігир, В. Горбача, В. Чалого, В. Копійку. Загалом проведений нами аналіз експертного доробку у сфері вивчення політичних процесів на європейському просторі показово свідчить про те, що оцінки фахівців часто збігаються, але наявні й відмінності, що доводить багатогранність європейських політичних, соціальних, економічних і культурних процесів, складність їхнього осягнення, дослідження та прогнозування.

Метою статті є аналіз низки внутрішніх і зовнішніх чинників, що зумовлюють характер загальноєвропейського зовнішньополітичного курсу, а також спрогнозувати пріоритетні напрями зовнішньої політики ЄС у коротко – та середньостроковій перспективі.

Підсумки 2013 року свідчать про поступовий вихід країн еврозони з рецесії, проте експерти все ж таки доволі обережні в прогнозах щодо стабільного відновлення європейської економіки через його нерівномірність і небезпечну вразливість фінансових ринків. До того ж, у європейському експертному співтоваристві розгорнулася ціла дискусія щодо ефективності політики бюджетного стримування та жорсткої економії державних витрат [1].

Занепокоєння викликають процеси, що негативно впливають на соціально-політичну ситуацію всередині європейської спільноти. З одного боку, це поява розподілу на центр (країни зі стійкішою економікою, що демонструють тенденції зростання) та периферію (країни з високим рівнем суверенного боргу та безробіття). З другого боку, простежується загострення внутрішньодержавних суперечностей і зростання євроскептичних настроїв внаслідок погіршення соціально-економічних умов. Водночас, у політичному житті європейських країн простежується стабільне зростання популярності правих партій з яскраво вираженою критичною позицією щодо євроінтеграційних процесів – голландська Партія свободи, французький Національний фронт, Партія незалежності Великої Британії. Головними об'єктами критики євроскептиків є: розширення повноважень брюссельської бюрократії; несправедливий розподіл фінансової допомоги (причому, у країнах-донорах критикується надмірність такого фінансування, тоді як у проблемних країнах незадоволення викликає його недостатність); катастрофічність наслідків міграційної та етноінтеграційної політики і так званого мультикультуралізму; позбавлення національних держав суверенних прав і повноважень в ім'я загальноєвропейської єдності [2].

Слід також зазначити, що в європейському політичному й експертному середовищі триває дискусія щодо перспектив розвитку ЄС як наддержавного утворення в глобалізованому світі з вільним оборотом капіталів і тенденцією до утворення стратегічних блоків (регіональних економічних зон, угод про вільну торгівлю тощо) [3]. З позиції М. Драгі, подальший розвиток ЄС потребуватиме дедалі більшої консолідації зусиль його країн-членів, очікуються посилення наднаціональних елементів, передусім в економічній царині. Західні економісти також пророкують передачу національних повноважень у сфері бюджету та фіскальної політики загальноєвропейським органам, створення ефективного Банківського союзу та єдиного контролюючого механізму на базі Європейського центрбанку [4].

Перспективи загальноєвропейської зовнішньої політики. Тривалий час зовнішньополітичний вимір європейської інтеграції займав другорядні позиції, що обумовлювалося відсутністю спільного порядку денного, слабкістю загальноєвропейських інститутів та істотними розходженнями в позиціях країн-учасниць ЄС щодо проблемних питань міжнародних відносин. Положення Лісабонського договору (2009 р.) щодо запровадження посади Верховного представника ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки покликані були забезпечити узгодженість і координацію зовнішньої діяльності Європейського Союзу. Однак національні дипломатії провідних європейських держав, насамперед Німеччини та Франції, поки не готові повністю відмовитися від власних позицій, передавши повноваження єдиному зовнішньополітичному відомству ЄС у Брюсселі. Західні експерти називають кілька причин виникнення подібної ситуації. По-перше, виникла інституційна невизначеність

унаслідок конфлікту між повноваженнями керівних органів ЄС і представниками держав-учасниць. По-друге, декларативний характер зовнішньополітичної діяльності ЄС, часто перевантажений риторикою щодо спільних цінностей, відверто гальмує практичну реалізацію політичних рішень. По-третє, зовнішній політиці ЄС не вистачає послідовності та чіткого визначення пріоритетів. Вироблення й розробка стратегічно важливих векторів загальноєвропейської зовнішньої політики на практиці замінюється висуненням нових політичних ініціатив, що відображають інтереси окремих членів або ж груп країн ЄС [5].

У цьому контексті надзвичайно важливим чинником для успішного розвитку загальноєвропейської зовнішньої політики виступає саме стратегічна визначеність єдиного зовнішньополітичного курсу ЄС, його зосередженість на розв'язанні міжнародних проблем, які мають першочергове значення як для держав-учасниць, так і для розвитку та перспектив самого Євросоюзу як авторитетного міжнародного гравця. Виходячи з нинішньої геополітичної ситуації, очевидно є пріоритетність трьох основних напрямів, на яких у найближчій і середньостроковій перспективі зосереджуватимуться політичні інтереси Євросоюзу: сусідні держави, які не є членами ЄС, але перебувають у постійній тісній взаємодії з європейським співтовариством (країни Східного партнерства та Середземноморський регіон), Російська Федерація та США.

Зовнішньополітичні ініціативи ЄС. Про певні кроки в напрямку формування спільних зовнішньополітичних інтересів Європи свідчить тенденція до розширення сфери європейських стратегічних інтересів у східному та південному напрямках (розроблення проєктів Середземноморського та Східного партнерства,

формування системи транспортних комунікацій з відповідною інфраструктурою). На думку експертів, реалізація подібних проектів означає формування орієнтованого на Європу геоекономічного простору з відповідним включенням проміжних країн у сферу європейських інтересів [6].

Щодо розвитку відносин ЄС з країнами Середземноморського регіону. Цілі Євросоюзу в даному регіоні є очевидними: зміцнення безпеки його південних кордонів у контексті посилення загроз у вигляді діяльності міжнародних терористичних угруповань; боротьба з нелегальною міграцією, що стала справжнім викликом для південно-європейських держав; розширення можливостей доступу до ресурсів регіону, насамперед енергетичних; вихід на місткий і перспективний ринок збуту європейських товарів; розвиток інфраструктурних проектів тощо.

Наслідки фінансово-економічної кризи, хвиля революцій і масових виступів у країнах Близького Сходу та Північної Африки, громадянська війна в Сирії, напружені відносини Ізраїлю з низкою арабських держав негативно впливають на ефективність проекту Союзу Середземномор'я. Це ставить під сумнів можливості Євросоюзу як міжнародного суб'єкта не тільки впливати на розв'язання кризової ситуації, а й забезпечити формування зони безпеки і стабільності на територіях, що безпосередньо межують з ЄС. Таким чином, можна констатувати, що середземноморський вектор зовнішньої політики ЄС не досяг заявлених цілей, зокрема – щодо формування повноцінної зони стабільності, безпеки і процвітання в регіоні Середземномор'я.

Східне партнерство. Оформлення проекту Східного партнерства 2008 – 2009 рр. можна розглядати як продовження деталізації Європейської політики сусідства,

що зазнала критики внаслідок надмірної універсальності підходів запропонованих східноєвропейським і середземноморським країнам-сусідам, без урахування регіональної специфіки, рівня економічного і політичного розвитку, культурно-історичних традицій. За такої ситуації головною ідеєю Східного партнерства стало посилення процесів демократизації в країнах Східної Європи і Південного Кавказу, надання їм допомоги у здійснюваних ними процесах модернізації і встановлення верховенства права [7]. Задекларовані наміри соціально-економічної взаємодії в межах Східного партнерства, в узагальненому вигляді, виглядали так: спрощення візового режиму та поступове просування до його лібералізації; укладання угоди про створення зони вільної торгівлі; адаптація законодавства до європейських норм; співробітництво у сфері енергетичної безпеки тощо. При цьому, кожна з держав-учасниць проекту мала свої цілі: посилення регіональних позицій і виходи на європейські енергетичні ринки (Азербайджан), подолання економічної ізоляції та розрахунок на європейську фінансову і політичну допомогу (Вірменія), ідеологічні міркування та доступ до фінансування програм з модернізації управлінського апарату (Грузія), інструмент для подальшої інтеграції до європейського простору (Молдова) [8, с. 146 – 148].

Вагомим чинником повільного просування процесів європеїзації пострадянського простору та його демократизації за європейським зразком виступає вплив Російської Федерації, що прагне відновити геополітичну вагу через створення нових інтеграційних проектів типу Євразійського союзу.

Драматична ситуація в Україні, де саме відмова від європейського вибору стала однією з причин трансформаційних процесів у політичній системі, засвідчує,

що євроінтеграційна перспектива є потужним стимулом для реформування пострадянського простору відповідно до європейських принципів і цінностей. Усвідомлення цього моменту провідниками Євросоюзу має стати потужним імпульсом для продовження та інтенсифікації політики Східного партнерства.

Відносини ЄС із Російською Федерацією. Основною характеристикою цих відносин на даному етапі є їхня очевидна прагматичність, спрямованість на з'ясування конкретних проблемних питань, з одночасною розробкою перспектив взаємодії на глобальному рівні. Наразі основними складниками порядку денного російсько-європейських взаємин є: підготовка нової базової угоди між РФ і ЄС; проведення переговорів про перехід до безвізового режиму; інтенсифікація енергетичного діалогу та інші.

Окреме місце в російсько-європейському діалозі мала посісти реалізація спільної ініціативи РФ і ЄС Партнерство для модернізації в ім'я добробуту своїх громадян (2010 р.) для сприяння щодо виконання завдань модернізації економіки Росії та всього комплексу двосторонніх відносин. Проте на практиці «новий формат» взаємодії між РФ і ЄС швидко перейшов у суто декларативну площину внаслідок різного бачення цілей і змісту даного проекту обома сторонами. Якщо російська сторона передбачала насамперед модернізацію інноваційно-технологічну, у Європі модернізацію в Росії бачили ширше – як оновлення політичної системи, зокрема, щодо розширення громадянських свобод, дотримання прав людини, незалежності судової системи та з'ясування інших гуманітарних питань. Водночас, російська сторона висуває низку вимог до європейських колег, основним змістом яких є незастосування положень Третього енергетичного пакету

до інфраструктурних проєктів, ініційованих і підтримуваних Москвою [9].

Нині можна констатувати й відсутність прогресу в переговорах щодо простору зовнішньої безпеки між Росією та ЄС. Невід'ємним складником дискусії навколо російської ініціативи Договору про європейську безпеку стало питання створення системи європейської протиракетної оборони (ЄвроПРО). Уже перші раунди консультацій між російськими та європейськими експертами засвідчили наявність суперечностей між Москвою і Брюсселем ще на стадії оцінок загроз, а також щодо загальних принципів і структури майбутньої системи ЄвроПРО [10].

Агресивна політика РФ щодо України поставила ЄС перед складною дилемою щодо необхідності підтримки України та відвертим небажанням радикально охолоджувати відносини з РФ, зумовленим, насамперед, обсягами економічної взаємодії. Запровадження санкцій проти РФ, хоча й не надто жорстких, але доволі демонстративних (призупинення переговорів щодо лібералізації візового режиму, укладання нового договору між ЄС і РФ тощо) відчутно охолодило взаємини. І хоча найважливіший сегмент – постачання енергоносіїв – наразі не зазнало безпосереднього тиску, питання максимальної диверсифікації енергопостачання Європи знову посіло провідні місця загальноєвропейського порядку денного.

Партнерство ЄС-США. Трансатлантичні відносини, зовнішньополітична та зовнішньоекономічна стратегії Євросоюзу і США являють собою єдиний цивілізаційний, геоекономічний і геополітичний простір, відіграючи ключову роль у формуванні сучасного політичного й економічного світоустрою.

Співробітництво сторін у торговельно-економічній сфері не має аналогів у світі: на частку Сполучених Штатів

і Євросоюзу припадає майже половина сукупного світового ВВП та 1/3 світової торгівлі. У контексті швидкого зростання нових глобальних і регіональних держав, економізації міжнародних відносин, загострення боротьби за контроль за енергоресурсами варто розглядати початок переговорів між США та ЄС щодо створення трансатлантичної зони вільної торгівлі в лютому 2013 р. Вашингтон і Брюссель сподіваються, що всеосяжний договір про трансатлантичну торгівлю та інвестиційне партнерство стимулює економічне зростання обох сторін, кардинально вплине на нинішню економічну ситуацію у світовому масштабі. Реалізація цього договору означатиме найрадикальнішу зміну структури світової економіки з моменту створення Світової організації торгівлі, що охопить приблизно 50% обсягів світового виробництва, 30% глобальної торгівлі та 20% прямих іноземних інвестицій. Очевидно, що початок подібних переговорів, серед іншого, свідчить про спробу старих економік вижити за рахунок обмеження допуску на свою територію нових впливових геополітичних гравців, передусім Китаю. Так, провідні азійські держави (КНР, Японія, Південна Корея) вже заявили про готовність створити регіональний торговий союз з обігом в \$3 трлн. [11]. Подібна тенденція може призвести до формування конкуруючих торгових блоків, що не сприятиме розвитку системи глобальної торгівлі.

Надзвичайно важливим елементом взаємодії США та ЄС залишається сфера безпеки й оборонної політики. Потребу посилення та оновлення євроатлантичного партнерства в повну силу проявила ситуація довкола анексії Криму та очевидної неспроможності наявних невійськових інструментів кризового врегулювання.

Отже, можна дійти таких висновків.

Подолання Євросоюзом наслідків фінансово-економічної кризи засвідчило правильність дій європейської спільноти: саме на основі спільних цінностей захищати спільні політичні й економічні інтереси, враховуючи бурхливі глобалізаційні процеси.

Глибока координація національних економік та інституційне завершення оформлення спільного економічного простору, безумовно, становлять основу для нової хвилі поглиблення інтеграції в посткризовій перспективі.

В умовах помітного зростання тенденцій національного «егоїзму» та євроскептицизму, європейська спільнота продемонструвала посилення взаємозалежності, в окремих галузях інтеграційний дискурс стає дедалі помітнішим, насамперед щодо європейської спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

Спільна зовнішня політика Євросоюзу залишається доволі вразливою через збереження сильних міжнародних позицій окремих європейських держав (Німеччина, Велика Британія, Франція), зовнішньополітичні інтереси яких не завжди збігаються із загальноєвропейськими позиціями, що робить досягнення політичного консенсусу доволі проблематичним. Основне питання нині полягає в тому, чи зможуть наднаціональні інститути Євросоюзу ефективно відстоювати європейські інтереси та чи можна сформувати спільну загальноєвропейську основу таких інтересів, як платформу для пошуку оптимальних і загальноприйнятних рішень для всіх держав-учасниць ЄС. Відсутність довгострокової стратегії та усталених пріоритетів зумовлює характер зовнішньополітичної діяльності ЄС у режимі реакції на певні виклики, що часто ускладнюється наявністю різних, часто неузгоджених їхніх позицій з конкретних питань.

Фактична анексія частини території Української Держави в умовах військової агресії викрила відсутність реальних механізмів взаємодії та прийняття впливових рішень не лише щодо найближчого оточення Євросоюзу, але й усередині цього міждержавного об'єднання. Кримська криза продемонструвала глибоку стагнацію європейської системи безпеки та фактичної неспроможності європейських інститутів (ОБСЄ, ЄПБО та інших) адекватно реагувати на кризові ситуації та запобігати їхній появі.

Руйнація системи міжнародних договорів і безпекових гарантій, що визначали життя Європейського континенту після завершення «холодної війни», примушує до радикального перегляду підходів і стратегічних засад щодо забезпечення сталого й безпечного розвитку країн загальноєвропейського простору.

Література

1. Кухта П. Еврозона восстаёт из пепла [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://economics.lb.ua/world/2013/08/26/222122_evrozona_vosstaet_pepla.html
2. Артёмова Є.С. Євроскептицизм як мейнстрім сучасного політико-ідеологічного простору ЄС / Є.С. Артёмова // Гілея (науковий вісник) : зб. наук. праць ; вип. 60. – К. : ВІР УАН, 2012. – С. 719 – 721.
3. Die Welt, 18.09.2013.
4. Драги М. Будущее Европы – усиление Евросоюза [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dialogs.Org.ua/ru/cross/page31115.html>
5. Pänke, J. Europe's External Relations in Blind Flight. Overcoming the Strategic Disorientation/ Julian Pänke / Sergey Kondratiev et. al. (eds.) : Europe. International Almanac X, Tyumen : TGU Press. – p. 165 –176.

6. Європейський проект та Україна : монографія / [А.В. Єрмолаєв, Б.О. Парахонський, Г.М. Яворська, О.О. Резнікова та ін.]. – К. : НІСД, 2012. – 192 с.
7. Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit Prague [Електронний ресурс]. – 7 May 2009 – Режим доступу : http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/107589.pdf
8. Добржанська О.О. Мета і завдання Східного партнерства / О.О. Добржанська. // Грані. – 2011. – № 6. – С. 145 – 149.
9. ЕС угрожает России перекрыть «Южный поток» [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/ukraine_in_russian/2013/12/131206_ru_s_south_stream_eu_russia.shtml
10. 131206_ru_s_south_stream_eu_russia.shtml
11. Снежанова Л.Н. Фактическое значение планов ЕвроПРО для России [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nisri.ru/analytic/expmaterials/Euro-PRO.pdf
12. Сивоконь П. Счастливы вместе. США и ЕС начали процесс создания зоны свободной торговли [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://smi.liga.net/articles/2013-03-01/8547885-schastlivy_vmeste_ssha_i_es_nachali_protseess_sozdaniya_zony_svobodnoy_torgovli.htm

The main aspects of EU policy under the conditions of overcoming the financial and economic crisis, its influence on the European foreign policy are being analyzed in this article. Special attention is devoted to analysis of main directions of European diplomacy. Perspectives of common foreign and security policies of united Europe are being researched.

Key words: financial and economic crisis, integration, euroscepticism, common foreign and security policy.

Проанализированы основные аспекты политической жизни ЕС в условиях преодоления финансово-экономического кризиса, его влияние на становление и развитие общеевропейской внешней политики. Особенное внимание отведено анализу основных внешнеполитических направлений европейской дипломатии, рассмотрены перспективы общей внешней политики и политики безопасности объединенной Европы.

Ключевые слова: финансово - экономический кризис, интеграция, евроскептицизм, общая внешняя политика и политика безопасности.